

Metodologické otázky v díle

Jana Szczepańskiego

JAN SEDLÁČEK

Filosofická fakulta UK, Praha

Vydání rozsáhlého výboru prací Jana Szczepańskiego¹ i významné letošní jubileum tohoto sociologa² jsou pro nás vhodnou a milou příležitostí a zároveň i podnětem, abychom se zamysleli nad jeho dnes už velmi bohatým dílem a vyvodili z něho některé obecnější závěry, jež by byly přínosem pro další rozvoj naší sociologie.

Jan Szczepański je u nás zatím znám především jako autor příruček zabývajících se problematikou obecné sociologické teorie³ a dále jako historik sociologie.⁴ Méně známý je u nás jeho příspěvek k rozvoji obecné sociologické metodologie. A právě na tuto část jeho díla bychom se proto chtěli v tomto článku zaměřit.

Není jistě třeba opakovat banální myšlenku, že otázky metody je možné studovat na kterémkoli sociologickém díle, byť by se třeba samo vůbec výslovně metodologickou problematikou nezabývalo. Při analýze metodologických názorů Jana Szczepańskiego jsme měli dvě možnosti postupu. Buď prostudovat všechny klíčové práce a studie tohoto autora a vyvodit z nich hlavní metodické zásady, jimiž se řídí a které rozvíjí, nebo použít pouze těch statí, v nichž se explicitně a především zabývá problematikou sociologických metod. Zvolili jsme druhou cestu, a to zejména proto, že po stránce opatřování pramenů byla pro nás mnohem schůdnější, a také proto, že nám umožňuje analyzovat zmíněnou problematiku přehledněji a hutněji.

Zatím nejúplnější souhrn Szczepańskiego metodologických studií představuje pátá část zmíněného výboru jeho prací *Přeměny dnešní doby*, nazvaná *Úvahy o metodě*. Sám autor do ní zařadil třináct svých statí, z nichž většina představuje významný příspěvek k rozvíjení té či oné stránky

sociologické metodologie. Stati vznikaly v celém poválečném období Szczepańskiego tvorby. První z nich byla publikována v r. 1946 a poslední v r. 1968. Svědčí to o tom, že metodologické úvahy byly vždy neodmyslitelnou součástí vědecké činnosti tohoto polského sociologa. Není jistě nahlédle, že i své dějiny sociologie (vydané už několikrát, přeložené rovněž do slovenštiny a široce používané jako základní studijní příručka nejen v Polsku, ale i u nás) kompiloval Jan Szczepański nejen jako obvyklý přehled vývoje teoretických problémů, ale rovněž jako analýzu metod, jak to výstižně vyjadřuje podtitul této knihy.

Myšlenkový vývoj Szczepańskiego

Vědecký, a tudíž i metodologický vývoj Jana Szczepańskiego je neodmyslitelný od osudů polské sociologie v posledních čtyřech desetiletích. V době, kdy Jan Szczepański zahajoval svou vědeckou dráhu, tj. ve druhé polovině třicátých let, existovala v polském sociologickém myšlení dvě hlavní střediska, která se od sebe teoreticky i metodologicky lišila. Byla to poznaňská škola, pěstující tzv. humanistickou sociologii, v čele s Florianem Znanieckým, a marxisticky orientovaná varšavská škola, v níž byl nejvýraznější postavou Ludwik Krzywicki. Zatímco v dvacátých letech byly rozdíly ve způsobech rozvíjení sociologie mezi těmito dvěma centry poměrně značné, v posledních letech před vypuknutím druhé světové války dochází k jejich sbližování. Způsobila to celá řada okolností ideového i politického rázu, přičemž nejdůležitější byla patrně skutečnost, že — jak napsal W. Markiewicz — „původní levicový společenský radikalismus varšavského střediska se postupně přetváří v li-

¹ Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*. Warszawa 1971. 704 s.

² Narodil se 14. září 1913.

³ Szczepański, J.: *Základní sociologické pojmy*. Praha 1966.

Szczepański, J.: *Spektrum społeczności*. Praha 1968.

⁴ Szczepański, J.: *Sociologia. Vývin problematiky a metod*. Bratislava 1966.

berální demokratismus a současně se pravicové tendence poznaňského centra z dvacátých let oslabují, čímž se jeho profil blíží varšavské liberálně demokratické orientaci.⁵ Významné bylo jistě i to, že obě školy si uvědomily, že mají společného ideového a politického nepřítele v narůstajících iracionalistických tendencích ve vědě a v silících pravicové extremistických vlivech v tehdejší polské státní politice, a to vedlo ke společné platformě v řešení mnoha praktických otázek.

Jan Szczepański, který končí svá studia filosofie a sociologie na Poznaňské univerzitě v r. 1936 a získává zde doktorát v r. 1939 jako žák Floriana Znanieckého, nezahazuje tedy svou teoretickou činnost už v atmosféře vyhroceného sporu zmíněných dvou škol, což má podle mého mínění — ovšem spolu s řadou dalších okolností rázu subjektivního (zdravá kritičnost a metodická skepse i ve vztahu k názorům vlastního učitele) i objektivního (otrěsné životní zážitky ze druhé světové války) — rozhodující vliv na utváření jeho vědecké osobnosti. Za její nejpozoruhodnější rys považují to, že ze všech soudobých polských sociologů nejšťastněji spojuje ve svých postojích i názorech to nejlepší z obou hlavních tradic sociologického myšlení v Polsku, a to nikoli za cenu neústrojeného a povrchního eklekticismu, ale zcela organicky, takže výsledkem je syntéza, která svými teoretickými i metodologickými kvalitami převyšuje hlavní reprezentanty obou původních východisek.

Szczepański se velmi brzy vyrovnává se zřejmými nedostatky teorie i metody svého učitele F. Znanieckého a jeho školy, zároveň však uchovává její pozitivní výsledky a metodologický přínos. Jeho kritika je zaměřena hlavně proti jejím idealistickým ontologickým východiskům a důsledkům. Naproti tomu její schopnost pronikat k psychologickým faktorům sociálního procesu a nepřehlížet je při výkladu sociální skutečnosti zůstává Szczepańskému vlastní v celé jeho dosavadní tvorbě.

V jedné ze svých prvních rozsáhlejších statí na toto téma⁶ v souvislosti s vlastní interpretací klíčového Znanieckého pojmu „humanistického koeficientu“ píše: „Uve-

dené pojetí principu humanistického koeficientu je určitou metodologickou interpretací Znanieckého koncepcí, s vědomou eliminací idealistických předpokladů, na nichž Znaniecki zakládá svou teorii humanistické skutečnosti. Všechny zde rozvinuté úvahy týkající se role interpretace a porozumění při zjišťování sociálních faktů jsou vyvozeny z četby Diltheyových, Rickertových, Weberových a Znanieckého děl, přičemž nejvíce vděčím směrlým a tvůrčím koncepcím Znanieckého. Snažil jsem se pouze převést tyto koncepce na základ důsledného empirismu, promyslet otázku významu interpretace a porozumění a neztratit přitom kontakt s pozorovatelnými předměty, a to jak fyzickými, tak psychickými.“⁷

Obdobně ze závěru tohoto článku zřetelně vyplývá, že Szczepańského pojetí sociální reality bylo už v této době jiné než v podstatě idealistické pojetí jeho učitele: „Sociální svazky nejsou jakýmsi tajemnými, mystickými šňůrkami spojujícími lidi a výpovědi o svazcích týkajících se lidí jsou výpověďmi o lidech v určité situaci, nikoli o těchto neviditelných spojeních. Společenský vztah, společenská vazba není magickým přídavkem k lidem; jsou to lidé, jejich prožitky a určité prvky jejich prostředí, co tvoří společenskou vazbu.“⁸

O více než dvacet let později se Szczepański znovu k ontologickým předpokladům Znanieckého metodologie vrací⁹ a charakterizuje je zcela jednoznačně: „Tato ontologická interpretace (jak ji provádí Znaniecki v díle *Wstęp do socjologii*, Poznań 1922 — J. S.) principu humanistického koeficientu, přenesená do sociologie, se redukovala na tezi, že celá skutečnost je svou podstatou komplexem subjektivních postojů, snah, prožitků a hodnocení lidí, kteří jsou jejími účastníky. Byl to krajně idealistický ontologický předpoklad, umožňující chápat autobiografické materiály jako jediné a postačující prameny poznání sociální reality.“¹⁰

Znovu však opakují, že výtky na adresu idealistických ontologických důsledků Znanieckého metodologie nemění nic na tom, že Szczepański od počátku své vědecké činnosti dodnes nepodceňuje význam těch

⁵ Cit. podle Sedláček, J.: Władysław Markiewicz: *Socjologia polska (1918—1968)*. Sociologický časopis, 7, 1971, č. 2, s. 189.

⁶ Szczepański, J.: *Interpretacja i rozumienie ludzkiego zachowania*. Myśl Współczesna, 1946, č. 6—7.

⁷ Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*.

⁸ Tamtéž, s. 476.

⁹ Ve statí *Biografická metoda*. In: *Handbuch der empirischen Sozialforschung I*. Stuttgart 1967.

¹⁰ Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*. s. 591.

faktorů společenského života, na něž se Znanieckého škola převážně zaměřovala: pocitů, pudů, zájmů, postojů, krátce řečeno psychologických prvků sociálních svazků. Nepovažuje je však za faktory jediné a rozhodující, ale vykazuje jim při vysvětlování společenské skutečnosti to místo, které jim reálně přísluší. A především je vždycky chápe jako reflexy, odrazy širší sociální situace.

V této souvislosti stojí ještě za zmínku Szczepańskiego názor na rozdílný způsob poznání psychologa a sociologa, který výše uvedený závěr dokresluje: „Psychologický problém je v jistém smyslu užší než problém sociologický. Otázka poznání cizích prožitků (jež je, jak soudím, totožná s otázkou postižení psychologických významů cizího chování), která je pro psychologa ústředním problémem, má na terénu sociologie pouze druhotný a jaksi pomocný význam při víceméně stálém přiřazování cizího chování určitým sociálním situacím, čili při pochopení jeho sociálního významu.“¹¹

Význam teorie pro sociologickou metodologii

Jan Szczepański je výrazným typem sociologa disponujícího — řečeno millsovskou terminologií — sociologickou imaginací. Jakkoli klade vždy a všude důraz na reálná empirická fakta jako východisko sociologických závěrů, sociologický výzkum bez předběžné teoretické koncepce je pro něho nemyslitelný. Předměty popisované sociologií, např. sociální organizace, autorita, právní systém, sociální snahy, přeměny společensko-ekonomických struktur apod., nejsou pro něho — jak sám uvádí — předměty pozorovatelnými v tom smyslu, jako je pozorovatelný kalamar stojící na stole. Proto popis těchto předmětů je záležitostí mnohem komplikovanější než popis fyzikálních předmětů. Takový popis je nejen soupisem pozorovaných znaků, ale obsahuje rovněž jisté hypotetické prvky. Pro sociologii je tudíž nesmírně důležité jasné si uvědomit, jaká je povaha této hypotézy, jak je tvořena a přijímána a jak se liší od hypotéz akceptovaných při popisu předmětů zkoumaných jinými vědci.

Sama obecná metodologie je vždy pod-

statně ovlivněna teoretickými východisky. Szczepański má nesporně pravdu, když se domnívá, že každý názor na sociální skutečnost, nezávisle na tom, zda je jasně formulován, nebo pouze mlčky přijat, se odráží v obecných metodologických direktivách, jakož i v technikách shromažďování a interpretace materiálu. Obecná teorie skutečnosti — ať už je konsekventní filosofickou doktrínou, nebo pouze slepencem běžných představ — skýtá nejen pojmový aparát, ale také referenční rámec interpretace materiálu.

Velmi proto záleží na tom, jaká ona výchozí obecná doktrína je a jak byla vytvořena. „Známe mnoho slepých uliček, do nichž zatáhly naši vědu mylné teorie, zneumožňující správnou interpretaci pozorovaných událostí.“¹² Jako příklad takové mylné teorie uvádí Szczepański organicismus. Prvním krokem, který by měl každý seriózní badatel v oblasti společenských věd učinit, by měla být pokud možno přesná formulace výchozích předpokladů, a to proto, „... aby mohly být přeloženy do srovnatelného jazyka a aby mohl být prozkoumán jejich vliv na kladení a řešení empirických otázek“.¹³

V souvislosti s analýzou metodologie sociálních výzkumů v některých Marxových a Engelsových pracích, kterou Szczepański provedl v rozsáhlé stati z roku 1952,¹⁴ vysoce oceňuje kvality a přínos obecné teorie společnosti, jakou je historický materialismus. Domnívá se, že tato teorie umožnila zásadní přelom v sociálních výzkumech ve srovnání s tím, jak byly zmíněné výzkumy doposud prováděny buržoazními vědci a utopickými socialisty. Szczepański zejména vyzvedá pojem společensko-ekonomické formace jako základ dovolující postihnout a zachytit jevy podstatné pro kapitalistickou společnost, a zvláště pak prozkoumat vztahy mezi společenskými třídami, třídní boj i zákonitosti společenského vývoje.

Vytvořením historického materialismu byly podle Szczepańskiego sociální výzkumy postaveny na vědecký základ, byly vybaveny teoretickými předpoklady a pojmovým aparátem, který umožňuje adekvátní zachycení společenské skutečnosti, a to nikoli pouze tak, že jsou správně re-

¹¹ Tamtéž, s. 469.

¹² Tamtéž, s. 467.

¹³ Tamtéž, s. 612.

¹⁴ Szczepański, J.: *Zagadnienia metodologii badań społecznych w niektórych pracach Marksa i Engelsa*. Mysl Filozoficzna. 1952, č. 2.

gistrovány izolované fakty, ale rovněž tak, že jsou pojaty ve svém dynamickém celku, ve svých vývojových zákonitostech.

V jedné ze svých pozdějších statí¹⁵ zdůrazňuje Szczepański rovněž praktickou stránku historického materialismu jako nástroje pozitivní přeměny světa: „Všechny problémy sociální dezorganizace způsobené masovým přílivem pracovních sil do rychle se rozvíjejícího průmyslu, otázky délky pracovního dne, zdraví pracujících, vykořisťování, bídy a konfliktů se zrodily jako důsledek kapitalistického způsobu výroby. Nezmiňujeme se zde o důsledcích, k nimž vedl kapitalistický výrobní systém při rozdělování důchodu, ale o problémech vznikajících v rámci podniku, během práce. Není divu, že továrny byly pro dělníky peklem. Stačí pročíst si kterýkoli román z XIX. století nebo výsledky četných anket a popisů dělnického života z první poloviny XIX. století, mezi nimiž Engelsova práce o postavení dělnické třídy v Anglii zaujímá čelné místo. Tehdejší společenské vědy byly vůči těmto otázkám úplně bezmocné. Celá humanistická argumentace lidí, kteří byli svědky tohoto zla a dožadovali se jeho odstranění, nenacházela žádnou oporu v konkrétních výzkumech humanitních věd. Teprve teorie historického materialismu ukázala východisko ve změně třídní struktury společnosti a ekonomického systému.“¹⁶

Obecné předpoklady sociologie formuloval Jan Szczepański nejvýrazněji ve své stati *Sociologie, ideologie a sociální technika* z roku 1948.¹⁷ Můžeme je shrnout do čtyř bodů: 1. V kolektivním životě neexistují základy. To znamená, že se zde neobjevují jevy bez určitých příčin. 2. Sociální procesy jsou procesy nepřetržité. To znamená, že není možné během jedné noci přerušit kontinuitu kolektivního života a začít znovu, neboť včerejší účinky silně ovlivňují dnešní jevy. 3. Každý sociální fakt je „funkcí mnoha proměnných“ a jakákoli zjednodušující konstrukce obrazu sociální skutečnosti má pouze hodnotu vědecké hypotézy nebo fikce. 4. Existují strukturální zákony determinující koexistenci znaků agregátů a procesů, a proto k vyvolání určitých procesů nestačí přání, ale musí být splněny jisté objektivní pod-

minky; plánování musí být založeno pouze na znalosti těchto zákonů ovládajících společenské závislosti.

Východiskem sociologického pozorování je pro Szczepańskiego chování jednotlivého člověka. Chování agregátu považuje v jistém smyslu pouze za zkratkovitý výraz popisující složitý proces chování jednotlivých individuí v agregátu. To ovšem neznamená, že by Szczepański nutně vycházel z jakési atomistické teorie agregátu. Jde mu spíše o to, vyhnout se idealistickým a spekulativním důsledkům „realistických“ přístupů k lidským agregátům.

Z těchto předpokladů vyplývá i jeho pojetí společenského faktu, který považuje za souhrn fyziologických, psychických, sociálních a kulturních prvků.

Problémy terminologického a pojmového aparátu

Specifickým znakem sociologie — ostatně podobně je tomu i v té či oné míře i u ostatních společenských věd — je její rozsáhlá vnitřní diferencovanost na různé školy, směry a proudy, které jsou si často po mnoha stránkách velmi vzdáleny, nebo jsou dokonce protikladné. To se netýká pouze řešení určitých otázek společenského života, ale i terminologického a pojmového aparátu těchto škol, směrů a proudů. Kromě toho i v rámci jednoho a téhož směru se můžeme setkat u jeho jednotlivých představitelů se závažnými terminologickými a pojmovými diferencemi. Jasně a přesné vymezování používaných pojmů nabývá proto v sociologii obzvlášť velkého významu a je základní podmínkou jakékoli smysluplné práce v tomto oboru i předpokladem možnosti domluvit se s těmi, kteří se zabývají obdobnou problematikou; jinak si lze vědeckou činnost jen velmi těžko představit.

Po této stránce může být Jan Szczepański vzorem sociologa, který se zcela vědomě řídí metodickou zásadou, že termíny a pojmy, jichž používá, musí být přesné a jednoznačně vymezovány. Ne nadarmo téměř v každé jeho práci patří významné místo pojmové analýze. Ať už jde o tak mnohoznačné pojmy, jako je např. inteligence, humanismus, historismus či jiné,

¹⁵ Szczepański, J.: *Humanizm i nauki humanistyczne. Przegląd Humanistyczny*. 1960, č. 4.

¹⁶ Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*. s. 566—567.

¹⁷ Szczepański, J.: *Socjologia, ideologia i technika społeczna. Przegląd Socjologiczny*. IX, 1948.

méně problematické, Szczepański neváhá podat přehled jejich různých základních významů, což mu slouží jako východisko k nástinu vlastního pojetí.

O této problematice J. Szczepański píše:¹⁸ „Jestliže se rozhodneme pěstovat sociologii jako teoretickou disciplínu, která prostřednictvím systematických popisů a teorií různého dosahu dospívá k obecné teorii sociálního života, pak se nakonec nemůžeme obejít bez jednoznačného jazyka nebo alespoň bez přeložitelného pojmového aparátu.

Druhý aspekt otázky spočívá v tom, že různé termíny, a to i stejně znějící, mají v rámci různých teorií různé významy, a tím do konstrukce popisů a interpretací pronikají jejich prostřednictvím prvky těchto teorií. ... Sociologové si velmi často neuvědomují, že tím, že přijímají termíny z běžného jazyka nebo z libovolné teorie společenských věd, přejímají také zároveň určitou část představ a teoretických implikací, jež s těmito teoriemi souvisejí. Termíny nejsou totiž cihly, z nichž je možné jednou postavit kůlnu a jindy katedrálu.“¹⁹

Z této tematické oblasti stojí ještě za zmínku Szczepańskiego volání po sjednocení kategorií sociologického popisu, jak se projevuje v jednom jeho článku z roku 1961,²⁰ a to alespoň v rámci národní polské sociologie, jež by umožnilo srovnatelnost prováděných výzkumů. Szczepański na řadě příkladů dokazuje, že takové kategorie, jako je věk, vzdělání, profese, postavení v povolání, sociální diferenciacie apod., nejsou v sociologických výzkumech používány jednotně, což vede ke znehodnocování často velmi namáhavé a nákladné práce.

Kritéria adekvátnosti a výběru metody

Podívejme se nyní na to, jak Szczepański chápe a řeší problematiku metod sociologického výzkumu, jejich adekvátnosti a výběru. Na základní otázku, co rozhoduje o správnosti vědeckých metod, odpovídá, že je to výlučně logická správnost úvah a zevrubnost pozorování, jakož i přesnost zjišťování a měření faktů.

Při výběru metody, který rozhoduje rov-

něž o její adekvátnosti, hrají podle Szczepańskiego klíčovou roli tři okolnosti:

1. Zda daná metoda nebo technika zkoumání skutečnosti zachycuje ty fakty, o něž nám jde. Tato otázka je obzvlášť důležitá při aplikaci projekčních technik, testových technik, technik měření postojů apod. Jde především o ty oblasti faktů, které zachycujeme prostřednictvím ukazatelů: např. výzkumy integrace osazenstva průmyslového závodu, výzkumy identifikace členů se skupinami, výzkumy mezilidských vztahů atd. Ve všech těchto případech hodně záleží na výběru ukazatelů, z nichž vycházíme. Může se snadno stát, že ukazatele byly vybrány nesprávně a vůbec nás neinformují o těch jevech, které chceme zkoumat.

2. Dalším prvkem, na který je třeba upozornit, je výběr jednotky pozorování. Tato věc je důležitá při všech procedurách, kterých se v sociologii používá, hlavně však při výzkumech reprezentativní metodou. Výběr jednotky pozorování se může nešťastně odrazit nejen v reprezentativnosti vzorku, ale může vést i k tomu, že celý výzkum má svůj cíl. Zde je třeba si na prvním místě položit otázku složitosti jednotky pozorování a rozsahu nutných interpretací jejího popisu. Jednotka pozorování, jež se nedá poměrně jednoduše popsat a musí být vyjádřena složitou soustavou ukazatelů, může snadno vést k pokřivení popisu celku zkoumaných jevů. To je jeden problém. Druhý spočívá ve správném výběru jednotky pozorování. Jestliže např. při výzkumech integračních procesů přijmeme za jednotku pozorování jednotlivé členy a nebereme v úvahu skupiny, obraz procesu nebude úplný. Tyto příklady ilustrují, jak velký vliv má výběr jednotky pozorování na adekvátnost metody. Nesprávný výběr jednotky pozorování může být důsledkem ontologických předpokladů výchozí teorie zkoumané oblasti. Tak například jestliže přijmeme předpoklad, že realita společenských tříd je založena na subjektivním přesvědčení o příslušnosti ke třídě a o úrovni postavení individuí, pak za jednotku pozorování při výzkumech tříd považujeme jednotlivé lidi a ukazateli vnitřní soudržnosti tříd budou v takových-

¹⁸ Szczepański, J.: *Dyskusyjne zagadnienia metodologiczne współczesnej socjologii polskiej*. Studia Socjologiczne, 1964, č. 2.

¹⁹ Szczepański, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*. s. 615–616.

²⁰ *Kategorie opisu socjologicznego*. Przegląd Kulturalny, 1961, č. 41.

to výzkumech jejich výpovědi a mínění. Nesprávný výběr jednotky pozorování může být ovšem vyvolán také mnoha jinými momenty.

3. Adekvátnost metody závisí rovněž na správném položení otázky, na její jednoznačnosti a na vyloučení všech skrytých předpokladů týkajících se povahy zkoumaných faktů. Špatně, nezřetelně nebo nejasně formulovaná otázka může od samého počátku svádět výzkumy na falešnou cestu.

Zhodnocení Marxova a Engelsova podílu na rozvíjení metodologie sociálních výzkumů

V jistém smyslu za vzor přípravy, provádění a zpracování výsledků sociálního výzkumu považuje Jan Szczepański Engelsovo *Postavení dělnické třídy v Anglii* spolu s doplňkem napsaným roku 1864, v němž Engels popsal jednu z anglických stávek, dále Engelsův *Prospekt časopisu Gesellschaftsspiegel*, který byl programem shromažďování materiálu o životě soudobé společnosti, především pak pracujících tříd; z Marxových prací *Projekt výzkumů připravený pro I. internacionálu*, jehož cílem bylo systematické zkoumání vývoje sociálních vztahů v kapitalistické společnosti, jakož i známou *Dělnickou anketu*, zpracovanou Marxem v r. 1880. pomocí níž mělo být prozkoumáno postavení dělnické třídy ve Francii. Analýzou těchto děl a projektů zakladatelů vědeckého komunismu se Szczepański velmi rozsáhle zabývá v citované stati *Otázky metodologie sociálních výzkumů v některých Marxových a Engelsových pracích*. Poznatky, k nimž Szczepański na základě tohoto materiálu dospívá, shrnujeme pro přehlednost do několika bodů.

1. Obdobné výzkumy byly prováděny už dříve, a to jak buržoazními vědci, tak utopickými socialisty. Tyto výzkumy však byly z hlediska teoretických východisek jednostranné. Buržoazní myslitelé neuvážovali o zásadní změně společnosti, utopičtí socialisté zase neznali radikální sílu, která by tyto změny byla schopna uskutečnit. Po metodické stránce se tyto výzkumy zpravidla omezovaly na zjištění postavení dělníků, avšak prostřednictvím vlastníků a vedoucích továren. Přímý kontakt se životem dělnické třídy byl nepatrný nebo úplně chyběl. Výzkumy postrádaly historický přístup ke zkoumaným jevům. Buržoazní myslitelům i utopickým socialistům

tům chyběla vědecká teorie společnosti, jež by jim skýtala východisko ke zpracování výsledků výzkumu.

2. Marxovi a Engelsovi nejde v jejich sociálních výzkumech pouze o přesný popis skutečnosti, ale především o řešení historického problému. Popis není tudíž konečným cílem, ale pouze východiskem. Z metodologického hlediska je to velký krok vpřed, neboť zde jde nejen o sbírání materiálu proto, aby byl přesně zjištěn skutečný stav, ale o řešení teoretické a politické otázky. Marx a Engels zahajují výzkumy v době, kdy už disponují vůdčí teorií socialismu a kdy mají před sebou určité politické otázky, jejichž řešení chtějí objevit v zákonitostech zkoumaných faktů. Proto se všechny jejich výzkumy zaměřují nikoli na popis, ale na hledání závislostí, zákonitostí a vývojových tendencí.

3. Marx a Engels připisují klíčový význam důkladnosti a přesnosti zachycovaných faktů. Při jejich získávání jsou velmi opatrní a kritičtí, kladou velký důraz na dokumentaci, na ověřování informací a vyhýbají se informacím tendenčním. Samo shromáždění údajů však nepovažují za dostatečné. Kriticky je analyzují, interpretují a klasifikují. Engels přímo hovoří o faktech povyšovaných na úroveň zásad, přičemž má na mysli fakty typické, v nichž se projevují podstatné znaky jednotlivých společenských tříd nebo jevy podstatné pro sociální procesy.

4. Všechny výzkumy jsou prováděny v těsném spojení s praxí, s přetvářením skutečnosti. Marx i Engels zdůrazňují, že politická činnost musí být nerozlučně spjata s vědeckými výzkumy, musí být založena na znalosti materiálu a teprve poté je možné přistoupit k činnosti, jež je nezbytná.

5. Marxovy a Engelsovy výzkumy se vyznačují stranickostí, a to v tom smyslu, že mají určitý propagandistický cíl. Mají probouzet třídní vědomí dělníků, mají jim ukazovat jejich skutečné postavení a cíl, za nějž je třeba bojovat. Mají dále dělníkům dokázat, že jejich postavení není vyvoláno jakousi „přirozenou“, neměnnou nutností, že je změnitelné, a to silami dělnické třídy samé.

Interpretace a porozumění v sociologii

Až doposud jsme si všímali hlavně toho, čím přispěl Jan Szczepański k rozvíjení

obecných předpokladů sociologické metodologie a sociálních výzkumů. Jeho zájem je však zaměřen i na některé konkrétnější metodologické otázky a specifické výzkumné metody. Z této oblasti bychom si chtěli všimnout tří okruhů problémů rozvíjených v jeho díle: 1. problémů interpretace a porozumění v sociologii, 2. biografické metody, 3. sociálního experimentu.

V citované stati z roku 1946, v níž zaujímá vlastní stanovisko ke klíčovým otázkám tzv. humanistické sociologie, Szczepański píše, že je třeba především rozlišovat interpretaci od porozumění. Zatímco interpretace spočívá v pokusu připisovat určitým znakům, projevům, výrazům apod. různé významy, porozumění je konečným „zachycením“ a „uchopením“ těchto významů. Interpretace je pokusem dodat pozorovatelným předmětům „něco“, co čerpáme z už existujícího systému vědění. Sociologická interpretace je pak připisováním situačních, praktických a referenčních významů.

Porozumění je podle Szczepańskiego určitý psychický stav. Porozumíme-li nějaké výpovědi nebo jistému chování, je to spjaté s určitým psychickým stavem úlevy a uspokojení a odtud zřejmě plyne onen důraz, který bývá kladen na porozumění jako na něco, co je neobyčejně důležité pro poznání a pochopení lidského jedince, zatímco by tento důraz měl být položen spíše na interpretaci.

Sociologické porozumění je podle Szczepańskiego jakousi nadstavbou nad porozuměním jazykovým a psychologickým významům i nad porozuměním situačním, praktickým a referenčním významům, jež jsou na nich založeny. Sociologické porozumění je zachycením souvislosti daného chování s danou sociální situací. Tato souvislost je určována akceptovaným zvykovým vzorem. Určitému chování rozumíme (chápeme je), jestliže je přiřazeno situaci podle závazného vzoru nebo konvence. Porozumění je po interpretaci pozorovatelného chování dalším poznávacím krokem na cestě k získání výpovědi o sociálních svazcích. Porozumění je především aktem zachycení onoho „interpretačního dodatku“ pocházejícího z nashromážděných teoretických výsledků a je možné pouze na základě určité teorie. Proto se Szczepański velmi správně domnívá, že interpretace angažující již existující vědění je mnohem

důležitější metodologickou činností než porozumění, které je pouze potvrzením prováděné interpretace.

Biografická metoda

Szczepańskiego stať *Biografická metoda*, která je polskou verzí příspěvku do známé německé metodologické příručky, je jednou z neúplnějších a nejvíce vyčerpávajících informací o metodě osobních dokumentů. Jak známo, tato metoda byla v širokém měřítku použita jako základ sociologického výzkumu Thomasem a Znanieckým při shromažďování materiálu pro jejich monumentální dílo *Polský rolník v Evropě a Americe*. Zabývali se v něm analýzou adaptačních mechanismů polských rolníků, kteří emigrovali ze své vlasti do USA. Autorům šlo tedy nikoli pouze o popis změn ve struktuře, ale o vysvětlení sociálně psychických procesů, k nimž dochází ve skupinách emigrantů. Při řešení této otázky využívali korespondence přistěhovalců s jejich rodinami v Polsku a dále také jejich autobiografií.

Později byla metoda osobních dokumentů používána v různých typech sociologických výzkumů, zdokonalovaly se techniky interpretace autobiografií a přišlo také období její kritiky. Spolu s rozvojem výzkumů na základě reprezentativní metody, se zdokonalováním metod terénních výzkumů a s pracemi, které rozvíjely experimentální metody, začala metoda osobních dokumentů ustupovat do pozadí a zájem o autobiografie opadl. Pouze v Polsku v důsledku zvláštních historických podmínek a poměrně malého vlivu reprezentativní metody, a rovněž pod osobním vlivem F. Znanieckého se tato metoda těšila velkému uznání.

Významnou roli zde podle Szczepańskiego sehrála skutečnost, že Polsko bylo v devatenáctém století národem bez státu, národem bojujícím o udržení své kulturní existence. První světová válka, zuřící na polských územích, zničila mnoho archívů a knihoven, měst i památek národní kultury. Ještě horší pohromy přinesla druhá světová válka, během níž bylo cílevědomě ničeno všechno, co svědčilo o kulturní kontinuitě národa. Proto se při shromažďování životopisů v Polsku vždycky apelovalo na vlastenecké motivy a lidé velmi dobře chápali, že jejich autobiografie se stanou do-

kumenty historické hodnoty. To je jeden z rozhodujících faktorů, proč má metoda osobních dokumentů v Polsku tak významné tradice a proč je zde dodnes široce a s úspěchem aplikována způsobem, jehož obdobu bychom asi marně hledali v kterékoliv jiné zemi.

V americké sociologii byly vypracovány nové metody výzkumu postojů a mínění. Avšak v posledních letech můžeme znovu pozorovat návrat k biografické metodě, který plyne z kritického hodnocení metod tzv. public opinions polls i metod měření postojů za pomoci škál. Těmto metodám se vytyká, že nepronikají k psychologickým procesům formování a kontinuity postojů, že zkoumají postoje a mínění odtržené od sociálních struktur a historických procesů. Při hledání možnosti, jak se vyhnout těmto nedostatkům statistických metod, se někteří sociologové znovu obrací k autobiografiím a nacházejí v nich materiál doplňující jiné výzkumy.

Jan Szczepeński vymezuje metodu biografických dokumentů takto: je to „... takové provádění sociologických výzkumů, v nichž se k řešení určité otázky shromažďují pouze materiály obsahující zprávy lidí o jejich účasti na zkoumaných událostech a procesech, a na základě těchto zpráv se dané procesy popisují a vytyčují se vysvětlující hypotézy“.²¹

Szczepeński rozlišuje dvojí možné použití této metody: 1. Takové, kdy jsou biografické materiály považovány za jediné a postačující zdroje informací. To ovšem vychází z řady ontologických i metodologických předpokladů, jež Szczepeński nepovažuje za správné a které — jak jsme na to už upozornili — kritizoval. 2. Jejich použití pouze jako pomocných materiálů při výzkumech prováděných reprezentativní metodou, při terénních výzkumech a při výzkumech experimentálních.

Toto rozlišení je důležité, neboť v případě, že jsou biografické dokumenty chápány jako pomocný materiál, je způsob jejich analýzy jiný, než jsou-li považovány za materiál jediný.

Szczepeński rovněž vymezuje termín osobní dokument: „Při širokém chápání názvu ‚osobní dokument‘ označíme tak nejen autobiografie všeho druhu, memoáry a vzpomínky, ale také dopisy, doslov-

né zápisy výpovědí a rozhovorů, jakož i všechny jiné dokumenty obsahující projekce stavů myslí určité osoby (projective documents). Je však možné definici užít i a mezi osobní dokumenty důležité pro sociologické výzkumy počítat pouze ty písemné výpovědi, které, podávající zprávu o účasti píšícího v určité sociální situaci, obsahují také osobní autorův názor na ni, popis průběhu událostí, které se při ní odehrály, a popis chování autora. Teprve obsahuje-li dokument všechny tyto prvky, stává se hodnotným pro sociologické výzkumy.“²²

Pokud jde o techniky interpretace a využití osobních dokumentů, rozlišuje Szczepeński tyto možné postupy: 1. konstruktivní metodu, 2. exemplifikační metodu, 3. metodu obsahové analýzy, 4. statistické zpracování, 5. typologickou analýzu.

Szczepeński se zabývá rovněž omezeními a jednostrannostmi autobiografické metody. Zdůrazňuje hlavně, že je zcela neúnosná představa, že jde o jediný či hlavní postup, jak získávat poznatky o sociální skutečnosti. Z marxistického hlediska jsou nepřijatelné ontologické předpoklady, ze kterých tato metoda vychází. Subjektivní prvky, o nichž nás zmíněná metoda informuje, nejsou nejdůležitějšími složkami společenské reality. Osobní dokumenty mohou vypovídat pouze o stavu společenského vědomí a jeho individuálních projevech, nikoli přímo o sociálních strukturách.

Metoda osobních dokumentů je mnohem užitečnější pro sociální psychologii než pro sociologii. Metody typu sample survey jsou lepší a účinnější při zkoumání postojů a experimentální či terénní metody umožňují lépe řešit sporné otázky.

Přes tyto výhrady může být tato metoda i pro soudobého marxisticky orientovaného sociologa v mnohém užitečná. Szczepeński o tom píše: „Význam osobních dokumentů v naší době spočívá v tom, že nám poskytují doplňující materiál a že umožňují zařadit zkoumané postoje a prožitky jedince do procesu jeho života a spojit je s konkrétními podmínkami sociálního prostředí. Nikdo se už nebude pokoušet popisovat celou společenskou třídu na základě autobiografických materiálů, je však možné s jejich

²¹ Szczepeński, J.: *Odmiany czasu teraźniejszego*, s. 577—578.

²² Tamtéž, s. 582.

pomocí popsat její společenské vědomí a vyslovit mnoho zajímavých tezí o jeho změnách, tendencích a závislostech na materiálních životních podmínkách. Proto se domnívám, že sbírky autobiografií jsou stále cenným materiálem, který stojí za shromažďování a četbu. Nemluvě už o tom, že jsou hodnotným pomocníkem při výuce sociologie. Četba autobiografií vhodně uvádí studenty do atmosféry různých prostředí a dovoluje jim srovnávat lidské osudy a chápat je.²³

Sociální experiment

Jednou z diskusních otázek sociologické metodologie, která se přetřásá od vzniku sociologie dodnes, je problematika možnosti aplikace experimentu v oblasti společenského života.

Jan Szczepański vymezuje tuto metodu takto: „O sociálních experimentech hovoříme tehdy, zavádíme-li určité změny v zákonodárství nebo v politice, přičemž očekáváme, že z toho vyplynou jisté důležité a žádoucí změny v jiných oblastech kolektivního života.“²⁴ Charakteristickým znakem všech těchto sociálních experimentů je masový charakter jevů, u nichž nemáme metodickou možnost přesně stanovit souvislost mezi zaváděnými faktory a jevy, které budou následovat. V tzv. sociálním experimentu nejsou splněny podstatné podmínky vědeckého experimentu: nejsou jasně a zřetelně určeny výchozí podmínky a není možné přesně aplikovat metodu izolace. Podstatou experimentu je právě to, že do určité situace, jejíž všechny významné prvky byly přesně vymezeny, zavádíme nějaký nový faktor a tehdy — máme-li zajištěno, že pouze tento jeden faktor vstoupil do zmíněné situace — víme, že změny, k nimž došlo, byly vyvolány právě jím. V sociálně politických „experimentech“ nejsou tyto podmínky splněny. Při zavádění politickoprávních změn máme co činit s neobyčejně složitou výchozí situací. Je těžké ji vymezit do všech podrobností. Podobně i zaváděné prvky mají velmi daleko k jednoduchosti. Zavádíme-li nové zákonodárství, vyvoláváme řadu sociálních procesů plynoucích z chtěných i nechtěných účinků a je pak těžké zjistit, zda určité jevy jsou výsledky působení určitých faktorů.

Přes tato omezení se Szczepański nestaví k možnosti použití sociálních experimentů zcela skepticky. Domnívá se, že experimenty mohou být základem důležitých studií. Sociolog může totiž cestou přesného pozorování usilovat o popis výchozí situace i všech řad změn plynoucích ze zavádění nových prvků. Nezíská tím sice jistotu, že určitý faktor vyvolává vždy a všude určité procesy, ale získá popis, který se může stát základem srovnávacích studií. Zároveň takovéto popisy, registrující průběhy událostí za určitých situací, mohou přispět k vypracování techniky sociologického experimentu.

Uvedené pochybnosti kladou podle Szczepańskiego před sociologický experiment velké technické překážky a není proto nic divného, že metodologové přírodních věd, kteří se setkávají s jevy tvořícími stejnorodé, měřitelné celky, s jevy umožňujícími při experimentování plně aplikovat metodu empirické izolace, se dívají na pokusy o uplatnění experimentů ve společenských vědách s nedůvěrou. Avšak experiment je podle Szczepańskiego jednou z cest dalšího rozvoje sociologie. A protože je těžké vytvářet experimentální situace, musí být úkolem sociologie přesné pozorování sociálních „experimentů“, prováděné s plným vědomím toho, jaké těžkosti je třeba překonat.

Sociologie a praxe

Jan Szczepański nechápe sociologii jako akademickou a od života odtrženou disciplínu, ale spatřuje její hlavní poslání v tom, aby pomáhala řešit praktické otázky nejrůznějších oblastí společenského života. K tomu je ovšem třeba splnit přinejmenším dvě základní podmínky, jež spolu velmi úzce souvisejí. 1. Sociologie musí být na takové teoretické a metodologické úrovni, aby závěry, k nimž dospívá, mohly být v praxi použity bez velkého rizika omylu. 2. Ve společnosti musí vládnout taková atmosféra, která nejenže rozvoj sociologie umožňuje, ale zároveň její výsledky ke svému zdárnému vývoji nezbytně potřebuje. Není nadsázkou, jestliže napíšeme, že v podstatě všechny Szczepańskiego metodologické úvahy, o nichž jsme se zmínili, sledují právě tento cíl.

Szczepański často varuje před tzv. naiv-

²³ Tamtéž, s. 607.

²⁴ Tamtéž, s. 497.

ním realismem v přístupu ke složitým sociálním problémům a zdůrazňuje opatrnější a subtilnější postup vědy. Píše, že „v žádném odvětví praxe nepanuje taková ‚lehkomyslnost‘ jednání jako v oblasti praxe sociálního života. ... V mnoha odvětvích tohoto života se zavádějí důležité změny nejčastěji ‚naslepo‘.“²⁵

Szczepański nechce, aby se snad sociologie stala rozhodujícím faktorem veřejné činnosti. Takový požadavek považuje za nereálný, a to jak s ohledem na stupeň vyspělosti, jehož zatím sociologie dosáhla, tak na její kádrové vybavení. Nicméně problém účasti sociologů v praktickém životě, problém institucionalizace jejich profesionálních funkcí nabývá podle něho zvláštního významu. Píše, že proti takovéto institucionalizaci působí nejen určité opoziční tendence, ale rovněž jisté běžné a zakořeněné přesvědčení, že každý člověk může být odborníkem na společenské záležitosti, a to proto, že se na nich aktivně podílí.

Celé dosavadní Szczepańského dílo je jakousi polemikou s tímto naivním přístupem ke společnosti, založeným na tzv. zdravém rozumu, usiluje o zvědečtění sociologického myšlení, o zpřesnění sociologické metodologie a o to, aby sociologie mohla splnit svoje praktické humanistické funkce. Tímto svým postojem navazuje Jan Szczepański na onu plodnou tradici sociologického myšlení, která nechce svět pouze vykládat, leč usiluje o jeho změnu na vědeckých základech. Je angažovaným sociologem v nejlepším slova smyslu. Toto úsilí ho zcela jednoznačně spojuje se snahami těch, kteří v Polsku stojí v celém poválečném období v čele vytváření nové společnosti. Praktické postoje Jana Szczepańského byly vždy postojem vědce, který má na mysli rozvoj socialismu.

Pokud jde o jeho teoretické názory, mohli jsme vidět, že se během jeho tvorby vyvíjely. Je pochopitelné, že jako marxisté můžeme mít k některým Szczepańského tezím zejména z počátečního období jeho činnosti ty či ony připomínky. Proces zrání výrazně ovlivnil Szczepańského dílo. Dnes přistupuje tento autor ke klíčovým problémům sociologické teorie i metodologie z marxistických pozic.²⁶

Резюме

Седлачек Я.: Методологические вопросы в трудах Яна Щепаньского

Статья посвящается обзору по основным методологическим взглядам выдающегося польского социолога Яна Щепаньского. Автор ее использует избранное в большом диапазоне из произведений Яна Щепаньского с 1946—1968 годов «Перемены настоящего времени» (Odmiany czasu teraźniejszego, Warszawa, 1971, 704 страниц), пятая часть которого, названная «Рассуждения о методе», пока представляет самое полное сведение творчества Щепаньского в методологической области.

Научный путь Щепаньского неразрывно связан с судьбой польской социологии за последние сорок лет. Щепаньский приступил к своей научной деятельности во второй половине тридцатых годов, когда в Польше существовали две основные социологические школы: познаньская, во главе с Флорианом Знанецким, занимающимся т. н. гуманистической социологией, и варшавская, во главе с Людвиком Крижвицким, ориентированным в марксистском направлении. Щепаньский как ученик Знанецкого исходит из познаньской школы, однако очень рано определяет свое отношение к очевидным недостаткам теории и метода своего учителя, причем, конечно, сохраняет позитивные результаты школы и ее вклад в методологию. Его критика направлена главным образом против ее идеалистических онтологических исходных точек и последствий. В противоположность этому, ее способность проникать к психологическим факторам социального процесса и не пренебрегать ими при интерпретации социальной действительности остается свойственной Щепаньскому во всем его до сих пор созданном творчестве.

Больше всего заслуживающей внимания чертой научной личности Яна Щепаньского автор считает тот факт, что он счастливее всех современных польских социологов соединяет в себе во своих установках и взглядах лучшее из двух главных упомянутых уже традиций социологической мысли в Польше, а именно не ценой неорганического и поверхностного эклектизма, а совсем органическим путем, так что результатом является синтез, который по своим теоретическим и методологическим качествам превосходит главных представителей первоначальных исходных точек.

После того, как очертил путь духовного развития Щепаньского, автор занимается репродукцией и интерпретацией взглядов Щепаньского на некоторые ключевые методологические вопросы, какими является проблематика значения теории для социологической методологии, проблематика терминологического и понятийного аппарата, вопрос критериев адекватности и выбора метода, оценка доли участия Маркса и Энгельса в развитии методологии социальных исследований, проблемы интерпретации и понимания в социологии, применение биографического метода

²⁵ Тамтѣж. с. 493.

²⁶ Jako jeden příklad za všechny nechť zde slouží nové, podstatně přepracované a rozšířené vydání

jeho práce *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa 1970, 542 s.

и, наконец, вопрос о возможностях и границах применения эксперимента в социологических исследованиях.

Статья оканчивается изложением взглядов Щепаньского на отношение социологии и практики. Автор подчеркивает, что Щепаньский не понимает социологию как академическую и оторванную от жизни дисциплину, но он усматривает ее основное назначение в решении практических вопросов самых разнообразных областей общественной жизни. Щепаньский часто остерегается от т. н. наивного реализма при подходе к сложным социальным проблемам и подчеркивает более осторожный и более тонкий подход, какой сможет осуществить наука. Все его до сих пор созданное дело является своего рода полемикой с этим наивным подходом к обществу, основанным на т. н. здравом смысле; оно стремится к тому, чтобы сделать социологическое мышление научным, уточнить социологическую методологию, и к тому, чтобы социология могла выполнять свои практические гуманистические функции. Этим своим отношением Ян Щепаньский продолжает ту плодотворную традицию социологического мышления, которая стремится не только к объяснению мира, но и к его изменению на научных началах. Он социолог, принимающий участие в общественном развитии в лучшем смысле этого значения. Это усилие совсем однозначно связывает его со стремлениями тех, которые в течение всего послевоенного периода в Польше стояли во главе построения нового общества. Практические позиции Яна Щепаньского всегда были позициями ученого, который привносит во внимание развитие социализма.

Summary

Sedláček J.: Methodological Problems in Jan Szczepański's Work

The paper presents a survey of the basic methodological views of the prominent Polish sociologist Jan Szczepański. Its author makes use of the extensive anthology of Jan Szczepański's works from 1946 to 1968. *Odmiany czasu terażniejszego* (Warszawa 1971. 704 pp.), the fifth part of which, entitled *Considerations on the Method*, is the most complete survey of Szczepański's creation in the methodological area.

Szczepański's scientific development cannot be detached from the fate of Polish sociology in the past forty years. Szczepański begins his scientific activity in the second half of the thirties, when there are two main sociological schools in Poland: the Poznań school, headed by Florian Znaniecki, where the so-called humanistic sociology was cultivated, and the Warsaw school, headed by Ludwik Krzywicki, where the Marxist orientation prevailed. As Znaniecki's pupil, Szczepański starts from the Poznań school; however, he soon successfully copes with the obvious deficiencies of his teacher's theory and method, naturally respecting its positive results and its methodological assets. His criticism is di-

rected particularly against its ontological starting-points and consequences. On the other hand, its capability to penetrate to the psychological factors involved in the social process and not to neglect them in explaining social reality characterizes Szczepański's entire creation.

According to the author's opinion, the fact that from among all the contemporary Polish sociologists he most fortunately connects, in his attitudes as well as in his views, the best of both the mentioned main traditions of sociological thinking in Poland, and does so not at the cost of an inorganic, superficial eclecticism, but quite organically. The result of this is a synthesis surpassing by its theoretical and methodological qualities the most prominent representatives of both the original starting-points.

After outlining and evaluating Szczepański's intellectual development, the author reproduces and interprets Szczepański's views of some key methodological questions, as e. g. problems of the significance of theory for sociological methodology, problems of the terminological and conceptual apparatus, the question of the criteria of adequacy and choice of the method, the evaluation of Marx's and Engels' share in the development of the methodology of social researches, the problems of interpretation and understanding in sociology, the use of the biographic method, and finally the question of the possibilities and limitations in applying the experiment in social research.

In concluding, the paper explains Szczepański's views of the relation between sociology and practice. The author points out that Szczepański does not conceive sociology as an academic discipline separated from life but sees its main mission in helping to solve practical questions in most various areas of social life. Szczepański often warns against the so-called naïve realism in approaching complex social problems and emphasizes the necessity of a more cautious and more subtle scientific approach. His entire work produced until now is a sort of controversy with this naïve approach to society based on the so-called common sense; he endeavours to make sociological thinking more scientific and sociological methodology more precise, and tries to make it possible for sociology to fulfil its practical humanistic functions. This attitude joins Jan Szczepański with that fruitful tradition of sociological thinking which does not want merely to interpret the world but tries to change it on a scientific basis. He is an engaged sociologist in the best sense of the word. These efforts quite unambiguously place him in connection with the endeavours of those who are heading the creation of a new society in Poland of the post-war period. Jan Szczepański's practical attitudes have always been the attitudes of a scientist whose main concern is the development of socialism.